

Ziemia – trzecia, licząc od Słońca, oraz piąta pod względem wielkości planeta Układu Słonecznego. Pod względem średnicy, masy i gęstości jest to największa planeta skalista Układu Słonecznego. Ziemia jest zamieszkała przez miliony gatunków, w tym przez człowieka. Jest jedynym znanym miejscem we Wszechświecie, w którym występuje życie. Według danych zebranych metodą datowania izotopowego, planeta uformowała się ok. 4,54 mld lat temu.

Prawdopodobnie w ciągu pierwszego miliarda lat po uformowaniu się Ziemi w oceanach pojawiło się życie. Z żyjących na Ziemi organizmów żywych składa się biosfera, która wpływa na jej atmosferę, hydrosferę, litosferę i inne czynniki abiotyczne planety, umożliwiając rozwój i wzrost liczby organizmów aerobowych i anaerobowych oraz powstanie ozonosfery. Rozwój życia na lądzie i w wodzie umożliwiła powłoka ozonowa oraz ziemskie pole magnetyczne, zmniejszając natężenie promieniowania ultrafioletowego, oraz magnetosfera, odbijająca cząstki wiatru słonecznego i promieniowania kosmicznego. Dystans dzielący Słońce od Ziemi, jej właściwości fizyczne oraz jej historia geologiczna są najważniejszymi czynnikami, które pozwoliły organizmom żyć i ewoluować. Różnorodność biologiczna Ziemi nieustannie powiększa się, chociaż w dziejach życia Ziemi proces ten był kilkakrotnie przerywany, kiedy miało miejsce masowe wymieranie gatunków. Pomimo że naukowcy szacują, że ok. 99% gatunków organizmów żywych (ok. 5 mld) kiedykolwiek zamieszkujących Ziemię uważa się za wymarłe, wciąż mieszka na niej ok. 10–14 mln gatunków, z czego 1,2 mln zostało udokumentowanych.

Muzeum Ziemi jest kontynuatorem tradycji Towarzystwa Muzeum Ziemi powołanego w Warszawie z inicjatywy społecznej w 1932 r. z jasno już wówczas określonym celem: utworzenia w Warszawie jako stolicy Rzeczypospolitej Polskiej nowoczesnego muzeum geologicznego – Muzeum Ziemi, będącego instytucją oświatową i naukową. Wśród grona założycieli i współpracowników TMZ znaleźli się najwybitniejsi podówczas geolodzy polscy m.in.: Jan Czarnocki, Roman Kozłowski, Stanisław Małkowski, Jan Lewiński, Henryk Świdziński, Stanisław Thugutt, Tadeusz Wojno, Stefan Z. Różycki, Jan Samsonowicz. Pierwsze kolekcje muzealne zaczęto gromadzić w 1933 r., a publiczną działalność popularyzatorską zainaugurowano w 1938 r. na łamach oficjalnego organu TMZ Wiadomości Muzeum Ziemi. Powstały wówczas pierwsze wartościowe kolekcje paleontologiczne (m.in. słynny zbiór trzeciorzędowej brekcji kostnej z Węży k. Działoszyna, kolekcja bezszczętkowców i ryb paleozoicznych z Gór Świętokrzyskich i Podola) oraz zaczątki kolekcji mineralogicznych (m.in. bezcenny zbiór meteorytów łowickich i pułuskich oraz kolekcja minerałów świata ofiarowana przez H. Arctowskiego). Po przerwie wojennej i uporządkowaniu częściowo ocalałych zbiorów, działalność TMZ została wznowiona w 1945 r. Zgodnie z uchwałą TMZ całość zgromadzonych kolekcji została w 1947 r. przekazana Państwu pod warunkiem utworzenia publicznego Muzeum Ziemi. W 1948 r. na mocy rozporządzenia Rady Ministrów powołano instytucję państwową pod nazwą „Muzeum Ziemi”, podporządkowaną początkowo Ministerstwu Oświaty. W latach 1953-1959 nastąpiło przejściowe ograniczenie działalności placówki, która znalazła się wówczas w wewnętrznych strukturach organizacyjnych państwowej służby geologicznej. W roku 1959 Muzeum Ziemi zostało przejęte przez Polską Akademię Nauk, zgodnie z wcześniej sformułowanymi postulatami I Kongresu Nauki Polskiej. Zachowując ciągłość instytucjonalnego działania – Muzeum Ziemi jest obecnie pomocniczą placówką naukową podporządkowaną Wydziałowi III Nauk Ścisłych i Nauk o Ziemi. W systemie organizacyjnym polskiego muzealnictwa przyrodniczego Muzeum Ziemi jest jedną z nielicznych, samodzielnych placówek muzealnych realizujących systematycznie pełny zakres zadań począwszy od gromadzenia i ochrony zbiorów, ich dokumentacji i udostępniania dla celów badawczych i popularyzatorskich, badań naukowych oraz publicznej działalności edukacyjno-oświatowej.

Pierwszym dyrektorem placówki w latach 1948-1950 był główny twórca idei powołania Muzeum Ziemi – wybitny petrograf i zasłużony inspirator ochrony zabytków przyrody nieożywionej – Stanisław Małkowski (1889-1962). Podstawy instytucjonalnego działania Muzeum Ziemi rozwinęła Antonina Halicka (1908-1973) kierująca placówką w latach 1950-1973. Funkcję dyrektora w latach 1974-2008 sprawował Krzysztof

Jakubowski, 2009-2016 Ryszard Szczęsny, 2017-2021 Cezary Krawczyński. Od 1 stycznia 2022 r. funkcję dyrektora pełni Anna Piontek.

Siedzibą Muzeum Ziemi są dwie zabytkowe budowle przy Al. Na Skarpie 20/26 i 27 w centrum Warszawy, znajdujące się wraz z przyległymi terenami ekspozycyjnymi na otwartej przestrzeni, na wyniosłym cyplu skarpy wiślanej. Rejon ten wyróżnia się walorami naturalnymi. Od strony północnej ograniczony jest głębokim wąwozem, którym biegnie dziś ulica Książęca, zachodnią zaś granicę stanowi stosunkowo dobrze zachowany naturalny fragment dawnego dopływu rzeczki Żurawki. Od wschodu tereny muzealne ogranicza stroma krawędź skarpy warszawskiej wyznaczona przez pradolinę Wisły. Historia powstania i wykorzystania obu obiektów wiąże się nierozdzielnie z dziejami budowy zespołu pałacowo-ogrodowego, zwanego ogrodami „Na Górze”. Twórcą projektu zabudowy był wybitny architekt czasów stanisławowskich Szymon Bogumił Zug (1733-1807), który stworzył w tym miejscu rezydencję ogrodową dla brata króla, księcia Kazimierza Poniatowskiego. Książę urodził się 15 września 1721 roku, zmarł 13 kwietnia 1800 roku w Warszawie, w tak zwanej „Oberży”, przekształconej na książęcą siedzibę i ulokowanej przy dzisiejszej Alei Na Skarpie. Książę był generałem wojsk koronnych, komendantem gwardii konnej koronnej oraz podkomorzym nadwornym koronnym. Po pierwszym rozbiórce Polski wycofał się jednak z życia publicznego, sprzedał w 1773 roku godność podkomorzego, tytułując się odtąd Księciem ex-podkomorzym i zajmując się do końca swego długiego życia głównie celebracją przyjemności życia doczesnego. Książę znany był przede wszystkim ze swego zamiłowania do pięknych kobiet, którymi się otaczał i konnych przejażdżek. Jego najbardziej znanymi kochankami były: „czarnooka Józefka” – Józefa Badachowska oraz aktorka Agnieszka Truskolaska. Ex-podkomorzy miał opinię ekscentryka, lubiącego szokować otoczenie, którego można śmiało nazwać celebrytą swoich czasów.

W 1815 roku znany francuski restaurator Szymon Chôvot przekształcił ogrody „Na Górze” w park restauracyjno-rozrywkowy „Frascati”, którego nazwa przetrwała do dziś i nawiązuje do urokliwego włoskiego miasteczka położonego niedaleko Rzymu. W połowie lat 30-tych XIX wieku pawilony dawnych ogrodów „Na Górze” chyliły się nieuchronnie ku upadkowi. Wówczas posesja przeszła w ręce Sylwiana Jakubowskiego i Hermana Epsteina, którzy około 1836-1838 roku, na fundamentach drewnianej, XVIII wiecznej oberży (dawnej siedziby księcia Kazimierza Poniatowskiego) i towarzyszących zabudowań, wzniesli murowany pałacyk z gankiem kolumnowym. Autorem projektu „Białego Pałacyku”, zbudowanego w stylu późnoklasycystycznym, był najprawdopodobniej Alfons Ferdynand Kropiwnicki. Posesja zmieniała jeszcze kilkakrotnie właścicieli, aż w końcu w roku 1849 nabyli ją Branicy, którzy przekształcili całe założenie parkowe oraz istniejące budynki w stałą warszawską siedzibę swej rodziny. Obiekt ten, przebudowywany zresztą kilkakrotnie w latach późniejszych, przeszedł z czasem na własność Lubomirskich, pozostając w ich posiadaniu aż do wybuchu ostatniej wojny. Poważnie zniszczony w trakcie działań wojennych został odrestaurowany w części zabytkowej przez Biuro Odbudowy Stolicy z przeznaczeniem na siedzibę Muzeum Ziemi. Prace nad rekonstrukcją pałacyku prowadzone w latach 1948-1950 pod nadzorem architektonicznym Tadeusza Zielińskiego połączone były z niezbędną adaptacją pomieszczeń dla potrzeb muzealnych. Tu właśnie, w odbudowanym „pałacyku Frascati” przy Alei Na Skarpie udostępniona została publiczności w grudniu 1951 roku pierwsza stała wystawa we własnym gmachu Muzeum Ziemi.

Sąsiedni budynek, na zboczu wąwozu, po śmierci księcia Kazimierza Poniatowskiego (1800) mieścił przez pewien czas Łożę Masońską. W gmachu tym w 1887 roku zostało otwarte dla publiczności prywatne Muzeum Zoologiczne zainicjowane przez Konstantego Branickiego. W latach 1935-1938 fragmenty dawnej budowli wzniesionej przez S. B. Zuga zostały gruntownie przebudowane przez znanego architekta Bohdana Pniewskiego (1897-1965), który mieszkał tu i tworzył do końca swego życia. W czasie Powstania Warszawskiego w 1944 roku budynek stanowił ważny punkt oporu powstańców toczących zacięte walki w rejonie ulicy Książęcej i Placu Trzech Krzyży. Pozostał po nich niezwykle ślad w postaci utrwalonych na marmurowych schodach plam krwi przelanej przez nieznanego uczestnika walk powstańczych. Ten wyjątkowy

w swej wymowie dokument z czasów ostatniej wojny upamiętniony został specjalną tablicą odsłoniętą wewnątrz budynku w miesiącu pamięci narodowej 21 kwietnia 1980 roku.

Po przejęciu budynku przez Muzeum Ziemi w 1966 roku został on starannie odrestaurowany pod kierunkiem ucznia i współpracownika Pniewskiego – architekta Władysława Jotkiewicza. W budynku tym, przy Alei Na Skarpie 27 znalazły pomieszczenia niektóre pracownie naukowe Muzeum Ziemi oraz przede wszystkim sale wystaw czasowych i sala odczytowa. W 1974 roku zakończono główny etap zagospodarowania terenów przylegających do obu budynków. Wzniesienie stylowego ogrodzenia i uporządkowanie terenów zielonych stworzyło możliwość urządzenia stałej ekspozycji skał budowlanych Polski oraz zabytkowych głazów narzutowych. Dawny zespół ogrodowo-pałacowy zaprojektowany u schyłku XVIII wieku przez Szymona Bogumiła Zuga, przechodząc zmienne koleje losu, z chwilą przejęcia przez Muzeum Ziemi zyskał charakter kompleksu zabytkowego służącego społeczeństwu. I chociaż zmienił on swe przeznaczenie i funkcje oraz kształt pierwotny – to jednak dzięki określonej stylowi przestrzennego zagospodarowania – nawiązuje w swoisty sposób do dawnych tradycji wykorzystania naturalnych walorów tego pięknego fragmentu skarpy warszawskiej. Efekt ten wzmocniło przerzucenie przez ulicę Książęcą kładki łączącej dawne tereny ogrodów zaprojektowanych przez S. B. Zuga – „Na Górze” – z ogrodami „Na Książęcym”, tworząc zarazem połączenie zespołu centralnych muzeów stolicy: Muzeum Narodowego, Muzeum Wojska Polskiego i Muzeum Ziemi.

Zbiory muzealne liczą obecnie ponad 190 tys. obiektów. Znajdują się wśród nich zasobne kolekcje minerałów i skał, meteorytów, kopalnej flory i fauny, pochodzących z terytorium Polski i innych regionów świata, a także cenne archiwalia z zakresu historii nauk o Ziemi. Szczególną pozycję zajmują bogate kolekcje bursztynu bałtyckiego i innych żywic kopalnych (ponad 29,5 tys. okazów), zaliczane do największych tego typu zbiorów muzealnych na świecie.

W lapidarium muzealnym, na ekspozycji plenerowej, znalazły schronienie fragmenty kamiennych dekoracji rzeźbiarskich pochodzące z niektórych zabytkowych budowli warszawskich, zburzonych podczas ostatniej wojny, m.in. kariatydy zdobiące niegdyś fronton Pałacu Kronenberga, fragmenty tympanonu i centralnego ryzalitu fasady Pałacu Brühla.

Główną część zajmuje wystawa polskich kamieni budowlanych, gdzie zobaczyć można m.in. wapienie pińczowskie, zlepieńce zygmuntownskie, granity strzegomskie, marmury sudeckie oraz rozliczne odmiany piaskowców. Na uwagę zasługują także charakterystyczne formy słupów bazaltowych z Janowej Doliny oraz wielkie koła młyńskie wykonane z granitowych głazów narzutowych i dolnośląskich kwarcytów.

Na terenie lapidarium znajdują się również interesujące okazy drzew, gdzie obok gatunków rodzimych (np. okazały, pomnikowy klon pospolity) wprowadzono nasady drzew egzotycznych i reliktowych, wśród których zobaczyć można m.in. dorodne okazy tulipanowca amerykańskiego, metasekwoi chińskiej, korkowca amurskiego. Kolekcja egzotyków jest systematycznie uzupełniana o nowe egzemplarze (np. ambrowiec balsamiczny).

Atrakcją lapidarium są także okazy paleo-botaniczne: uznany za pomnik przyrody skrzemieniały pień drzewa *Dadoxylon saxonicum*, należący do rodziny araukariowatych z okresu górnego karbonu, pochodzący z Nowej Rudy na Dolnym Śląsku: subfosylny pień dębu rodzimego wydobyty z osadów Prawiśły na Powiślu, datowany na połowę XV w.